УДК 658

Р.В. Фещур, В.Ю. Самуляк, С.В. Шишковський
Національний університет "Львівська політехніка"

НЕПРЯМИЙ МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

© Фещур Р.В., Самуляк В.Ю., Шишковський С.В., 2012

Запропоновано непрямий метод оцінювання рівня розвитку підприємств з урахуванням рівня його потенціалу та середнього темпу приросту валового доходу, а також графічно наведено галузі розвитку підприємств.

Ключові слова: розвиток, оцінювання розвитку, непрямий метод оцінювання.

R. Feschur, V. Samulyak, S. Shyshkovskyy
Lviv Polytechnic National University

INDIRECT METHOD OF EVALUATING THE LEVEL OF DEVELOPMENT ENTERPRISES

Indirect method of evaluating the level of development enterprises with regard to the level of its potential and the average growth rate of gross income is offered in the article and also the areas of development of enterprises are graphically presented.

Key words: development, evaluation of development, indirect method of evaluating

Постановка проблеми. Побудова системи показників аналізування та оцінювання рівня розвитку підприємств є складним і актуальним завданням. Якщо піти шляхом нарощення кількості показників, то можна отримати розгалужену систему показників, кожний з яких достатньо об'єктивно відображає дію окремого фактора на розвиток підприємства. Побудова інтегральної оцінки наражається на концептуальні проблеми – встановлення відносної вагомості дії кожного з факторів, вибір схеми оцінювання (як векторних, чи скалярних величин), обґрунтування методу згортання векторної величини до скалярного виду, зведення показників (натуральних, вартісних, трудових, абсолютних, відносних, середніх тощо) до зіставного виду тощо.

Непрямий метод оцінювання рівня розвитку підприємств повинен містити мінімальну кількість показників у системі аналізування та оцінювання, що забезпечить наочність тлумачення числових значень та зручність оперування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових джерел, які розкривають різноманітні підходи та методи оцінювання результатів фінансово-господарської діяльності підприємств, дають підставу стверджувати, що проблема оцінювання рівня розвитку підприємств у сучасних умовах вимагає подальшого опрацювання. З числа авторів, які значну увагу приділяють цій проблемі, варто виділити таких: Б. Андрушків, М. Баканов, В. Герасимчук, П. Друкер, А. Загородній, О. Мельник, Р. Каплан, М. Коробов, О. Кузьмін, Д. Нортон, І. Олексів, Ж. Ришард, М. Тимощук, А. Шеремет та інших. При цьому відмінності, які існують між системами показників, запропонованих у роботах вказаних авторів, полягають у різних підходах до їх формування та розрахунку значень, встановлення діапазонів вимірювання, врахування чи ні зв'язків між показниками тощо. Не існує однозначних методичних підходів щодо формування структури та складу показників, які пропонуються в межах відповідних груп, не завжди зрозумілі цілі та умови застосування певних систем показників тощо. З огляду на це виникає необхідність формування

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

методичних положень щодо побудови системи показників аналізування та оцінювання рівня розвитку підприємств, зокрема, оцінювання на засадах врахування потенціалу підприємства (моментна оцінка) та показників динаміки розвитку.

Постановка цілей. До основної мети потрібно зарахувати побудову методу оцінювання рівня розвитку підприємств, який базується на мінімальній кількості показників, а також графічному поданні та інтерпретації галузей розвитку.

Виклад основного матеріалу. Традиційним напрямком розвитку підприємств з часів промислової революції було зниження витрат виробництва (таблиця), а основною формою конкуренції була цінова. Виробники могли витримати конкуренцію та підвищувати до максимуму свої прибутки, лише знижуючи до мінімуму свої витрати за рахунок впровадження найефективніших методів виробництва. Однак в останні роки значення таких чинників дещо змінилося [1; 2].

Порівняльна характеристика шляхів економічного розвитку промислових підприємств

Характеристики	**Шляхи розвитку**		
	Екстенсивний	**Інтенсивний**	**Інноваційний**
Концепція розвитку	Збільшення обсягів виробництва	Зниження питомих витрат ресурсів	Збільшення доходів
Тип ринку	Ринок продавця	Ринок продавця і покупця	Ринок покупця
Охоплення ринку	Весь ринок у цілому	Вибіркові сегменти	Вибіркові сегменти та ніші ринку
Конкуренція	Практично відсутня	Переважно цінова	Переважно нецінова
Запити споживачів	Стабільні	Мінливі	Різка диференціація і постійні зміни
Переважний тип виробництва	Масове	Серійне	Дрібносерійне та одиночне
Співвідношення витрат на виробництво (ВВ) і збут (ВЗ)	ВВ>>ВЗ	ВВ≈ВЗ	ВЗ>ВВ
Частки працівників розумової (РП), фізичної праці (ФП) у виробництві	ФП	ФП	РП
Підхід до управління	Функціональний	Процесійний	Ситуаційний

Примітка. Складено за [3].

У сучасних динамічних умовах внутрішнього і зовнішнього середовища з метою забезпечення стійкого розвитку функціонування підприємства необхідно не лише реагувати, але й випереджувати зміни, особливо організаційні. Як відзначається у роботі [4] життєвий цикл розвитку підприємств охоплює такі стадії: зростання через креативність, директивне управління, делегування повноважень, координування дій, співпраця. Кожна з стадій складається із фаз розвитку, стійкого зростання, стабільності і революційних змін, на яких періодично виникають властиві їм кризи (бюрократизації, лідерства, довіри тощо). Подолання цих криз можна досягнути шляхом визначення і впровадження нових цінностей, стосунків, норм, стилю поведінки в межах організації, які підтримують нові способи виконання роботи і переборюють протистояння змінам, а також планування, тестування і впровадження усіх аспектів переходу від однієї організаційної структури до іншої.

Автори [5, 7–27] відзначають, що основними видами розвитку є еволюційний (рівномірний) та прогресійний (прискорений), а ключовими аспектами розвитку – якісний, кількісний та

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

структурний. У сучасних економічних умовах розвиток підприємств істотно залежить від активності товарного ринку, кон'юнктура якого змінюється стрибкоподібно (нееволюційно), що одночасно позначається на якісних і кількісних показниках їх розвитку. Можна зробити висновок, що для показників рядів динаміки, за допомогою яких описують результати виробничо-господарської діяльності підприємств, характерною буде висока варіація їх рівнів. Тим паче, якщо зважати на те, що розвиток суб'єктів господарювання відбувається не миттєво, а є довготривалим процесом кількісних та якісних змін в їх діяльності [6; 7]. Аналогічної думки дотримується і Л.Г. Мельник, який наголошує, що розвиток не завжди пов'язаний лише із позитивними змінами, оскільки супроводжується випадковістю і невизначеністю [8].

У зв'язку із вищенаведеним можна дійти висновку, що дія "золотого правила економіки" [9, 94–95] щодо залежності між темпами зміни індикаторів розвитку підприємств, поширюється на економіки, які розвиваються еволюційно. Залежність

$$K1>K2>K3>K4>K5>K6>K7>1, \quad (1)$$

де $K1 \div K7$ – коефіцієнти зміни прибутку, оборотних активів, доходу від реалізації, вартості активів, основних засобів, собівартості продукції, чисельності працівників, здебільшого не може слугувати мірилом чи нормою порівняння, оскільки стрибкоподібний розвиток не супроводжується пропорційною зміною якісних і кількісних параметрів підприємств через інерційність виробництва як економічної системи. Не випадково у праці О.Г. Мельник [10, 60, 322] наголошується, що динаміка індивідуальних показників розвитку за певний період може істотно відрізнятися за обсягом та спрямуванням.

Під час оцінювання рівня розвитку підприємства можна використати такі інструменти аналізу та управління розвитком підприємств: SWOT-аналіз, STP-аналіз, GAP-аналіз, стратегічну модель Портера, матрицю БКГ, матрицю "Мак-Кінсі", збалансовану систему показників (BSC), полікритеріальну діагностику розвитку підприємств тощо.

Запропонована О.Г. Мельник полікритеріальна діагностика розвитку машинобудівних підприємств ґрунтується на засадах обчислення інтегрального рівня розвитку підприємств (I), який своєю чергою визначається через обчислення рівня масштабності розвитку (R_m) та рівня якості розвитку (R_q):

$$R_m = \frac{(R_m \cdot a_m + R_q \cdot a_q)}{100\%}, \quad (2)$$

де I – показник інтегрального рівня розвитку підприємства, $0<I<1$; a_m, a_q – вагові коефіцієнти.

Автор пропонує обчислювати рівень масштабності виробництва через коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (K_S) та коефіцієнт збігів Фехнера (K_F):

$$R_m = \frac{(1+K_S)\cdot(1+K_F)}{2n}, \quad (3)$$

де n – кількість індикаторів, які інтегруються (n=2).

До числа ключових показників діагностування якості розвитку зараховано коефіцієнт бездефектності виробництва продукції ($K_Б$) та коефіцієнт ритмічності виробництва (K_P), з урахуванням яких рівень якості розвитку обчислюють за такою формулою:

$$Rq = \sqrt{K_Б \cdot K_p}, \quad (4)$$

Дієвість розробленої методики підтверджується наведеними розрахунками інтегрального рівня розвитку ВАТ "Дрогобицький автокрановий завод" та ЗАТ "Дрогобицький машинобудівний завод" та ЗАТ "Автонавантажувач". Заслуговує на увагу можливість графічного подання результатів обчислень як траєкторії розвитку підприємств у часі [10, 310-335].

Одночасно відзначимо, що встановлення значень вагових коефіцієнтів a_m, a_q є неочевидним і потребує здійснення додаткових досліджень. Крім того, з наведених розрахунків за 2006–2009 рр. можна зробити висновок про нестабільність значень одиничних показників діяльності підприємств, а значить – і нестабільність їх оцінок.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Побудова системи показників аналізування та оцінювання рівня розвитку підприємств є складним і актуальним завданням. Якщо піти шляхом нарощення кількості показників, то можна отримати розгалужену систему показників, кожний з яких достатньо об'єктивно відображає дію окремого фактора на розвиток підприємства. На нашу думку, кількість показників у системі аналізування та оцінювання рівня розвитку повинна бути мінімальною [11, 82], що забезпечить наочність тлумачення їх числових значень та зручність оперування.

Назагал рівень потенціалу можна тлумачити як моментну (у певний момент часу) оцінку можливості досягнення встановленої мети за наявних ресурсних обмежень у мінливому зовнішньому середовищі.

Значення показників результативності виробничо-господарської діяльності підприємства до певної міри можна тлумачити як оцінки рівня реалізації його потенціалу. Показники, які слугують індикаторами економічної результативності функціонування підприємства, достатньо повно описані у наукових джерелах [12–14]. До числа найуживаніших показників результативності діяльності підприємства зараховують обсяг валового доходу, що обумовлюється як інформаційною доступністю цього показника, значення якого наводиться у стандартній статистичній звітності підприємства (форма №2 "Звіт про фінансові результати"), так і його економічним змістом – поєднанням кількісного (кількість виробництва продукції) і якісного (ціна продукції) показників.

Зміна валового доходу у часі характеризує розвиток підприємства, на який впливають різноманітні фактори – як основні, так і випадкові. З метою надання цьому показнику більшої стійкості та усунення впливу цінового чинника пропонуємо розглядати у якості характеристики розвитку підприємства середній темп приросту валового доходу за останні три роки. Таку довжину часового проміжку у деяких наукових джерелах вважають найобґрунтованішою [12; 15; 16].

Середній темп приросту валового доходу розглядатимемо як ковзну середню, що дає змогу вирівняти динамічну оцінку розвитку підприємства, тобто усунути дію випадкових чинників щодо параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища – кон'юнктури товарного ринку, системи оподаткування, ресурсного забезпечення підприємства тощо.

Економічна теорія не дає відповіді на питання, яку кількість показників слід вважати мінімально допустимою, однак існують певні вимоги, яким повинні відповідати подібні показники – повноти, порівняльності, обґрунтованості, стійкості, динамічності, чутливості тощо.

Відзначимо, що показники розвитку промислових підприємств повинні характеризувати не лише зміну результатів їх виробничо-господарської діяльності, але і рівня потенціалу, як характеристики можливості розвитку [17].

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо аналізувати розвиток підприємств за допомогою непрямого методу, тобто з урахуванням двох показників – обсягу валового доходу та рівня потенціалу підприємства, які відповідають перечисленим вище вимогам. Кількість показників (два) дає можливість наочного графічного тлумачення розвитку підприємств. При цьому дискусійними і такими, що потребують додаткового обґрунтування, залишаються питання шкалювання рівнів показників з метою встановлення галузей розвитку підприємств і обчислення узагальнюючої інтегральної оцінки розвитку.

Поєднання динамічної ковзної середньої (середній темп приросту валового доходу $-\overline{T}_{\Delta}$) і моментної характеристики (рівень потенціалу – r) утворюють загальну векторну оцінку розвитку підприємства: $V = (\overline{T}_{\Delta}; r)$. Наголосимо, що за своєю природою рівень потенціалу є порівняно сталою характеристикою підприємств.

Для графічного зображення галузей розвитку підприємств скористаємося модифікованою матрицею Мак-Кінсі (рисунок).

Встановлення кількісних меж показників дало змогу чітко окреслити межі кожної галузі розвитку. Зрозуміло, що такі кількісні межі слід вводити для груп підприємств, які належать до одного класу (для однорідних підприємств певного виду економічної діяльності).

Якщо на рисунку відкласти значення *Vt* за декілька років, то отримаємо можливість аналізувати напрям розвитку підприємства у часі.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

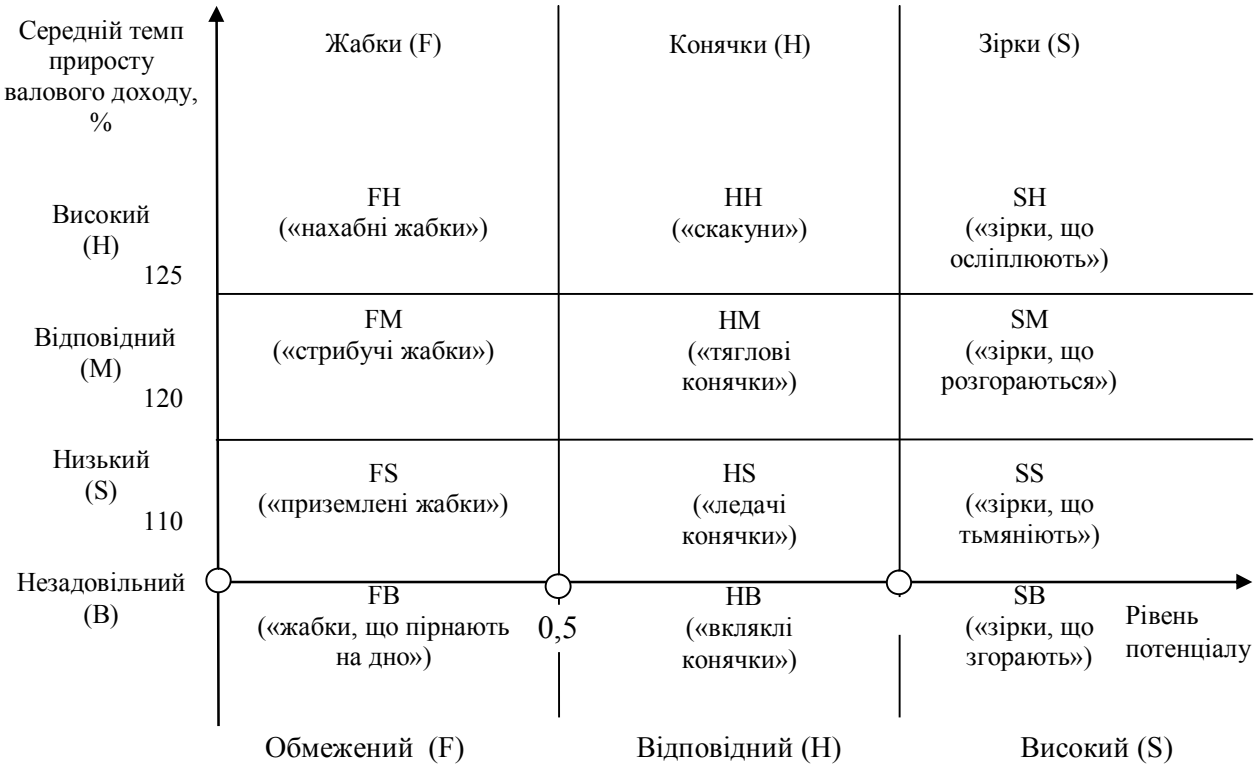

*Графічне зображення галузей розвитку підприємств**
**Примітка: власна розробка*

При цьому рух по вертикалі у області F назвемо екстенсивним, у галузі H – інтенсивним, у S – синергійним (з урахуванням факторів впливу на розвиток підприємства).

Рух по горизонталі можна інтерпретувати, як:

– зухвалий – в H,

– природний – в M,

– натужний – в S,

– штучний – в B.

Дієвість розробленої методики підтверджується розрахунками показника рівня розвитку деяких промислових підприємств Західного регіону України (ВАТ "Стрийський завод ковальсько-пресового обладнання", ВАТ "Тернопільський радіозавод "Оріон", ВАТ "Львівський локомотиворемонтний завод", ВАТ "Івано-Франківський локомотиворемонтний завод") та восьми інших підприємств із графічним їхнім зображенням.

Висновки і перспективи подальших досліджень за проблемою. Аналізувати та оцінювати рівень розвитку промислових підприємств, а, відповідно, і управління розвитком пропонується за допомогою непрямого методу, тобто без обчислення інтегрального показника, а на підставі значень двох індикаторів розвитку – середнього річного темпу приросту валового доходу і рівня потенціалу розвитку підприємства. Використання цих показників забезпечує повноту, об'єктивність, обґрунтованість і наочність оцінювання розвитку підприємств.

Розроблений підхід до оцінювання рівня розвитку підприємств відзначається обґрунтованістю і доступністю, а також дає змогу логічно обґрунтувати виділення галузей розвитку за графічним їхнім зображенням, визначити траєкторію ретроспективного розвитку та спрогнозувати напрям перспективного. Відтак, цей підхід можна використовувати під час управління виробничо-господарською діяльністю промислових підприємств. Подальші дослідження можуть охоплювати методи встановлення інтегрального кількісного оцінювання потенціалу підприємства.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

1. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: [учебн. Пособие] / П.Ф. Друкер; пер. с англ. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2001. – 272 с. 2. Будзан Б.П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи / Б.П. Будзан – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – 349 с. 3. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: Навчальний посібник . – 2-ге вид., перероб. І доп. – Суми: ВТД "Університетська книга"; К.: Видавничий дім "Княгиня Ольга", 2005. – 324. с. 4. Широкова Г.В. Управление организационными изменениями: [учеб. пособие] / Г.В. Широкова. – СПб.: Издат. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 432 с. 5. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: [монография] / Н.В.Афанасьев, В.Д.Рогожин, В.И.Рудыка. – Х.: ИД "ИНЖЭК", 2002. – 184 с. 6. Погорєлов Ю.С. Експлейнарний базис розвитку підприємства: стан і напрями подальших досліджень / Ю.С. Погорєлов // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 21. – С. 222–230. 7. Погорєлов Ю.С. Моделювання розвитку підприємства / Ю.С Погорєлов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №10 (100). – С. 51–59. 8. Мельник Л.Г. Методология развития: [монография] / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2005. – 602 с. 9. Костирко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: [монографія] / Л.А. Костирко. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Х.: Фактор, 2008. – 336. 10. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О.Г. Мельник. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2010. – 344 с. 11. Боньчак-Кухарчик Е. Проект розвитку Львівщини. Стратегічне планування та управління. Теорія і практика на прикладі Львівської області / За ред. Е. Боньчак-Кухарчик – Львів, 2007. – 325 с. 12. Тимощук М.Р. Планування соціально-економічного розвитку підприємств: [монографія] / [М.Р.Тимощук, О.Є.Кузьмін, Р.В.Фещур, Р.В.Шуляр, Н.Ю.Подольчак, І.Б.Олексів]. – К.: УБС НБУ, 2007. – 449 с. 13. Мельник О.Г. Діагностика діяльності машинобудівного підприємства на засадах системи економічних індикаторів: [монографія] / О.Г. Мельник. – Львів: Вид-во ДП "Видавничий дім" "Укрпол", 2009. – 188 с. 14. Самуляк В.Ю. Система факторних оцінок рівня розвитку підприємств / В.Ю. Самуляк // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Сер. "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". – Львів: Видавництво Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2009. – №657 – С. 83–94. 15. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратеги к действию / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон; пер. с англ. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2003. – 304 с. 16. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз: теорія і практика / Г.І.Кіндрацька, М.С.Білик, А.Г.Загородній. – Львів: Магнолія, 2007. – 440 с. 17. Самуляк В.Ю. Побудова системи показників аналізування та оцінювання розвитку підприємств / Р.В.Фещур, В.Ю.Самуляк, Н.Р. Яворська // Вісник Львівськ. нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія економічна. – Львів: Видавництво ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – Вип.43 – С. 638–643.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua